
Ruplan, ristin ja kruunun Venäjä

**Arto Luukkanen: Hajoaako
Venäjä. Venäjän valtiollisuuden
kehitys vuosina 862–
2000. Edita 2001. 326 s.**

■ Dosentti Arto Luukkasen teos *Hajoaako Venäjä* ei ole tavanomainen Venäjän historia. Kirja on kronologisesta ot-

teestaan huolimatta temaattinen ja kommentoiva. Sen huomaa tutkiessa teoksen liki 80-sivuista lähteistöä. Siellä tutkija käy yksityiskohtaista keskustelua alansa johtavien auktoriteettien kanssa, perustelee väitteitään ja käsitteitään. Ratkaisu on perusteltu, sillä tällä tavoin oppikirjaksi tarkoitettun tekstiosan luettavuus paranee. Ammattimaisen Venäjän tutkijan kannalta taas lähteissä käytty keskustelu on monasti mielenkiintoisempaa kuin itse oppikirjateksti.

Perusnäkökulma lyödään lukkoon jo teoksen alussa:

”...kaikilla Venäjän lähihistorian nopeilla muutoksilla on oma vuosituhantinen taustansa ja monet lähivuosisikymmenten yllättäviltä näyttävät tapahtumat aukeavat loppujen lopuksi vasta tutkittaessa historian pitkiä linjoja.” (s. 12–13).

Presidentti Vladimir Putinin näyttäytyy Luukkaselle historian valossa. Hänen tehtävänsä määrittävät Venäjän ikiaikaisen ongelman, keskuksen ja alueiden suhteen ja imperiumin säilyttämisen kautta.

Luukkanen alkaa ja päättää pohdintansa ”ruplan, ristin ja kruunun problematiikkaan”. Näitä käsitteitä käyttäen voidaan hänen mukaansa Venäjän historialle antaa ”järjellinen selitys”.

Mutta onko näin?

Ymmärrän Luukkasen ajatuksen heuristiseksi apuvälineeksi. Monet asiat tulevat ymmärrettäväksi vain historian kautta. Mutta tulevatko kaikki? Neuvostoliitto esim. määritteli suurvalta-asemaansa pitkälti teknologisilla innovaatioilla, mannertenvälisin ohjuksin ja jättiläismäisin ydinpommein.

Se, että ne ovat edelleen olemassa, määrittää venäläisten itsensä mielestä maata ”derzhavana”, siis suurvaltana.

Ydinpommeja ei voida palauttaa ”vuosituhantiseen taustaan”, koska se on todella aito *uusi* elementti Venäjän historiassa. Ydinvalta Venäjää ei voida ”palauttaa” historiallisiin taustoihin muuta kuin kenties eräänlaisessa symbolisessa mielessä. Venäjälle on vähintään Pietari Suuren valtakaudesta lähtien ollut tärkeää verrata itseään länteen, Ruotsiin, Saksaan ja viimeksi Yhdysvaltoihin. Venäjän ”vertailukelpoiseksi” tekemiseen on uhrattu miljoonia ihmishenkiä, siis jo ennen kuin itse vertailua (lue: sota) on ehditty edes käydä. Näin tapahtui Pietari Suuren rakentaessa Sankt Peterburgia ja Stalinin toteuttaessa kollektivointia ja viisivuotissuunnitelmia. Yhteiskunnan voimavarojen mobilisointi ylhäältä käsin sotilaallisiin tarkoituksiin pakkokeinoja käyttäen ruplia laske-matta ja ihmishenkiä säästämättä on ollut Venäjälle tyypillinen piirre. Dosentti Alpo Jun-tunen toteaaakin Luukkasen kirjan arviossa (*Ulkopolitiikka 2/2001*), että teoksesta puuttuvat ”rauta, ruuti ja veri”. Siltäkin kannalta olisi Venäjän historian voinut kirjoittaa.

Luukkasen kirjasta syntyi keväällä 2001 erittäin vilkas keskustelu, joka keskittyi toisaalta hänen Venäjän nykyhetkestä esittämiinsä arvioihin, erityisesti nk. *sekurokratian* käsitteeseen ja toisaalta teoksesta löydettyihin aukkoihin. Luukkasen olisi pitänyt tutkia enemmän sitä ja enemmän tätä. Syntynyt keskustelu kuvastaa ehkä enemmän suoma-

laisessa yhteiskunnassa edelleen vaikuttavia paineita (suomettumisen painolasti) kuin itse Luukkasen kirjasta tieteellisin kriteerein löydettäviä ongelmia.

Aivan samalla tavoin kuin Venäjä on kyennyt mobilisoimaan voimansa jättiläissuorituksiin, on maalle ollut tyypillistä myös toinen piirre: eräänlainen ”lässähtäminen” ja väsyminen suurten voittojen jälkeen. Josif Stalin tunsu maansa eikä hellittänyt otettaan toisen maailmansodan jälkeen. Puhdistukset ja väkivalta jatkuivat diktaattorin kuolemaan saakka. Vasta 1991 kommunistien ote kirposi, ja Venäjä ajautui kontrolloimattomaan tilaan. Tuo tila tosin aluksi esitettiin demokratian ja markkinatalouden voittokulkuna, mihin väitteeseen Venäjän reformistitkin aluksi naivistisesti uskoivat. Sekä länsimaat että Venäjä syyllistyivät itsepetokseen, tosin eri syistä. Länsi toivotti Venäjän tervetulleeksi seuraansa, eikä halunnut esittäytyä kylmän sodan voittajana. Venäjän reformistit puolestaan tunsivat ylpeyttä kommunismin kukistamisesta, vaikka se todellisuudessa luhistui liki riippumatta reformistien puuhastelusta.

Luukkasen metodologia tähtää täysin päinvastaiseen lopputulokseen kuin marxismi ja liberalismi, jotka kumpikin korostavat Venäjällä havaittavia universaaleja kehityspiirteitä, jotka *yhdistävät* sitä muuhun maailmaan. Luukkanen korostaa venäläisen kulttuurin erityisominaisuuksia, jotka *erottavat* sitä muista kulttuureista.

Luukkasen kirjaa on mielenkiintoista verrata suurlähettiläs Antti Karppisen magnum

opukseen *Venäjän aatetta jäljittämässä* (WSOY 1999). Karppisen teos tulee jäämään eräänlaiseksi aatehistorialliseksi monumentiksi niistä keskusteluista, joita Venäjällä käytiin vuodesta 1991 Jeltsinin valtakauden päättymiseen. Teoksesta löytyy valtava määrä argumentteja, teorioita, psykologisia oivalluksia, Venäjän vapaaksi päästetyn intelligentsijan koko luomisvoima. Ja juuri kun Venäjän älymystö oli löytämässä ratkaisun Venäjän ikuisiin ongelmiin, astui näyttämölle vaitelias hahmo, Vladimir Putin. KGB:n entinen päällikkö ilmoitti, että keskustelu on päättynyt.

Luukkanen käyttää tästä ilmiöstä nimitystä sekurokratia. Ajatuksen voisi esittää toisinkin: Venäjä haluaa suojella itseään – Venäjältä. Amerikkalaiselle freedom, vapaus, on melkein pyhä käsite, mitä sana sisältääkään. Venäläinen intellektuelli kavahtaa ajatusta vapaudesta, koska mieltää käsitteen eri tavalla kuin amerikkalainen kollegansa. Vapaus merkitsee venäläiselle myös vapautta tehdä mielivaltaisia tekoja, väkivaltaa, kaikkea sitä, mitä Fjodor Dostojevski on kirjoissaan kuvaillut. Siksi venäläinen intellektuelli lopulta antautuu Johtajan edessä ja pyytää anteeksi. Amerikkalainen individualisti, jota henkilö näyttelijä John Wayne, puolestaan nousee ratsaille ja sääntää ylivoimaista vihollista vastaan – vapauden puolesta! Valitse nyt näistä stereotyyppioista parempi!

Jotain samankaltaista kuin 1990-luvun kehityksessä oli niissä tapahtumissa, joita itse tutkin Venäjän tieteenhistoriaa

1910- ja 20-luvulla käsittelevässä väitöskirjassani (1982). Leninin kuoleman jälkeen seurasi muutaman vuoden kestänyt ”etsinnän” kausi. Se synnytti niissä oloissa uskomattoman teorioiden moninaisuuden taiteessa, tieteessä ja politiikassa. Ja sekin kausi päättyi Stalin-erotuomarin pillin vihellykseen: hyvät herrat, keskustelu on päättynyt, olkaa hyvä ja nouskaa (karja)vaunuun!

Luukkanen teoksen alussa ”kolmiyhteisyys”, rupla, risti ja kruunu tuottaa loistavan analyysin Venäjän valtion synnystä. Luukkanen on parhaimmillaan juuri käsitellessään Venäjän valtiollisuuden aatteellisia ja aatehistoriallisia juuria. Tietenkin kriittisen lukijan mielessä herää vastaväitteitä ja perustelujen tarve: miksi nimenomaan ”rupla, risti ja kruunu” olisivat ne käsitteet, joita käyttäen Venäjän historia tulee ”järjelliseksi”? Eikö näin keinotekoisesti rajoiteta Venäjän historian selitysmahdollisuuksia?

Vladimir Iljits Lenin käytti aikoinaan yli 700 sivua teoksessaan *Kapitalismin kehitys Venäjällä* (1899) osoittaakseen, että Venäjä oli maaseutua myöten siirtymässä tai oikeastaan jo siirtynyt kapitalismiin. Hän tarvitsi tätä empiristä tulosta vallankumousteoriaansa perusteluksi. Venäjän historia näyttäytyi Leninin maailmankatsomuksessa osana kapitalismin yleismaailmallista kehitystä. Samaan vipuun lankesivat Venäjän reformistit vuonna 1991, tosin päinvastaisella etumerkillä varustetun poliittisen ohjelman merkeissä. Lenin tajusi elämänsä lopulla katkerasti, että vallankumous oli todellisuudessa epäonnistu-

nut. Venäjän yhteiskunnalliset suhteet ja pääomanmuodostus eivät vastanneet teorian vaatimuksia. Venäjä oli matkalla ”muualle”, siihen suuntaan, josta Karl Marx oli käyttänyt nimitystä ”itämainen despotia”.

Nykypäivän reformistit ovat niinikään pettyneitä: Venäjän talous ei käyttäytyneenkään niin kuin sen läntisten teorioiden mukaan olisi pitänyt käyttäytyä.

Mihin Venäjä on matkalla uuden vuosituhannen alussa?

Luukkanen vastaus on sekurokratia, osittainen paluu vanhaan ja tuttuun kontrollijärjestelmään. Se tarkoittaa ”ruplan, ristin ja kruunun” suhteiden uudelleen määrittelyä. Toistaiseksi reformistit ja oligarkit ovat saaneet pitää ruplansa, mutta omaisuuden turvaa ei Venäjällä todellisuudessa ole. Minkä hallitsija antaa, sen hän voi myös ottaa. Tästä on viime aikoina saatu näytteitä, kun oligarkkien valta- ja omistussuhteita on Kremlin taholta ryhdytty uudelleen järjestelmään.

Lopuksi on viitattava Luukkanen teoksen kenties ongelmallisimpaan kohtaan, periodisaatioon. *Hajoaako Venäjä* ei ole tapahtumahistoria. Historian ensimmäinen periodi Kiovan Venäjästä Moskovon nousuun on määriteltä 834 vuoden mittaiseksi, toinen keisarillisen Venäjän kausi taas 221 vuoden mittaiseksi ja kolmas, siis neuvosto-aika, 74 vuoden mittaiseksi. Viimeisen kymmenen vuoden kuluessa, Jeltsinin valtakaudella ”Venäjä näyttää siirtyneen 1300 vuotta historiassa taaksepäin” (s.228). Väite herättää kriittisessä tarkkailijassa huimausta. Lopulta

sekurokратиasta, Putinin ajasta, tehtävät johtopäätökset määrittävät yhden vuoden havaintojen tuloksena.

Teoksen loppuhuipentumassa ei tietenkään ole kyse tavanmukaisesta historiankirjoituksesta. Emme yksinkertaisesti vielä varmuudella tiedä kehityksen suuntaa. Silti Luukkaseen päätössanoissa on kaikesta spekulatiivisuudesta huolimatta tiettyä loistokkuutta. Historia toistaa itseään uusissa oloissa: järjestyksen kulisseja rakennetaan, valtioideologiaa kaivataan, mutta kaiken takana vaikuttaa myös raha. Luukkaseen ”triangeli”, sekurokratia, ei olisi uutuuksia Venäjällä.

Kilpailevia selitysmahdollisuuksiakin on. Niistä yhden merkittävimmistä on esittänyt historioitsija Peter Mustonen Helsingin yliopistossa 1997 tarkastetussa venäjänkielisessä väitöskirjassaan *Hänen keisarikanslia* sekä siihen liittyvissä hallintohistoriallisissa artikkeleissa. Mustosen argumentaatiossa korostuu jatkuvuus keisarilliselta Venäjältä Neuvostoliittoon, Neuvostoliitosta nykypäivän Venäjään. Kyse on hallintokulttuurista, joka reprodusoi itseään ja tuottaa ulkoisista ilmenemismuodoistaan (keisarivalta, diktatuuri, demokratia) huolimatta koko ajan samantapaisia tuloksia.

Luukkaseen ja Mustosen kirjojen vertailu on mielenkiintoista myös toisessa mielessä. Luukkaseen osallistuu teoksellaan läntiseen Venäjästä käytävään teoreettiseen väittelyyn. Hän käyttää kiitettävästi venäläisiä lähteitä, mutta ei asian varsinaisessa mielessä osallis-

tu venäläiseen keskusteluun. Venäjä on hänelle ”vain” tutkimuskohde. Mustonen taas osallistuu venäläiseen debattiin ja on venäläisten lähteidensä käytössä omaa luokkaansa. Läntiseen keskusteluun ei kuitenkaan valitettavasti voi edelleenkään osallistua venäjänkielisin argumentein. Näin Mustosen tutkimuksen tulokset ovat jääneet liki huomiotta länsimaissa ja myös Suomessa. Viimeaikaisessa venäläisessä historiallisessa keskustelussa mielenkiintoinen piirre on ollut läntisten teorioiden kriittinen arviointi ja myös käyttö selitysmalleina. Marxilais-leniniläiset teoriat on heitetty romukoppaan, eikä liberalistinen kehitysoptimismikaan historioitsijoita hetkauta. On lopultakin syntynyt mahdollisuus aitoon dialogiin. Lännestä lähesyttään itää, idästä länttä. Mutta kohtaavatko argumentit?

Tätä odotellessa täytyy kysyä, miten vakavasti suhtautuisimme historioitsijaan, joka kirjoittaisi Britannian historian käyttäen vain venäläisiä lähteitä ja tukeutuisi vain venäläisten keskenään käymiin keskusteluihin kelpo saarivaltion politiikasta?

Ilmari Susiluoto